

А.А. Бунас

СХИЛЬНІСТЬ ДО РИЗИКУ В СИСТЕМІ ОСОБИСТІСНИХ ДЕТЕРМІНАНТ

У статті розглянуто підходи до об'єктивізації змісту такої психологічної категорії як «схильність до ризику» та «ризикована поведінка». Обґрунтовано та експериментально перевірено припущення стосовно того, що ризикована поведінка детермінована не лише темпераментальними характеристиками, а й певними особистісними чинниками. Виявлені специфічні особистісні властивості.

Ключові слова: *схильність до ризику, ризикована поведінка, особистісні риси.*

Актуальність. У теперішній час виникають все нові форми поведінки та стратегії адаптації особистості до оточуючої її дійсності. В результаті основним загальнопсихологічним завданням стає розкриття способів поведінки особистості, котрі є найбільш ефективними для змінних умов існування. На наш погляд, вивчення способів поведінки індивіда й дослідження її детермінант є актуальною проблемою психології. Поняттям «ризик» користуються різні суспільні та природничі науки. Кожна з них має свій предмет, свою спрямованість у дослідженні даного феномену, що певною мірою ускладнює як концептуалізацію, так і операціоналізацію даного феномену в психології. Розкриття основного змісту та проблеми «ризик» в цілому може сприяти покращенню та більш глибокому розумінню основних процесів життєдіяльності людини в сучасних умовах її буття, оскільки ризикована поведінка визначається не стільки темпераментальними характеристиками, скільки певними особистісними чинниками.

Мета дослідження полягала у вивченні стану розробки проблеми ризикованої поведінки людини як суб'єкту діяльності та поглибленні уявлень щодо даного феномену. Дослідження схильності до ризику як складної властивості особистості та перевірка припущення стосовно існування домінуючих особистісних чинників, котрі сприяють виникненню ризикованої поведінки.

Завдання: розглянути підходи до розробки проблеми схильності до ризику; визначити роль особистісних особливостей у реалізації ризикованої поведінки. Встановити наявність теоретично виокремлених конструктів під час прояву даної форми поведінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливість вивчення та дослідження феномену ризику обумовлена вимогами, що постають перед особистістю у відповідності до активних суспільних процесів. У трактуванні понять ризику існують багаточисельні розбіжності, що й відбивають його багатомірність. Так, на думку А. Реана, ризик можна розглядати як функцію суб'єктивно сприйнятої користі та ймовірності її прояву [9, с. 87-92].

Одним з перших у вітчизняній психології проблему ризику почав вивчати А.П. Альгін, що визначав ризик як діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити вірогідність досягнення передбачуваного результату,

невдачі і відхилення від цілі. Вчений виділяє низку особливостей, зокрема: суперечливість ризику, що проявляється, з одного боку, в його творчому характері, коли знаходяться принципово нові рішення проблеми, а з другого – в авантюризмі, однобічності прийнятих рішень; альтернативність ризику; невизначеність як відсутність стовідсоткового передбачуваного результату; зумовленість функцій та змісту ризику соціально-економічним станом конкретного суспільства [1, с. 19].

В психологічних дослідженнях з проблеми ризику можна виділити *три основні напрямки* вивчення означеної проблеми. *Перший* визначає ризик як ситуативну характеристику дій (діяльності) суб'єкта. Ризик розглядається як міра очікуваного неблагополуччя, котра визначається поєднанням імовірності невдачі та рівня втрат (шкоди, програшу). Психологічний зміст такого визначення має надто загальний характер, оскільки йдеться про активність суб'єкта, його діяльність чи дії. *Другий* напрямок розглядає ризик як ситуацію вибору між альтернативними чи можливими варіантами дій і безпосередньо вписується в контекст прийняття рішення. У психологічному плані зміст поняття «ризик» операціоналізується за допомогою різних шкал, котрі відносяться до таких психологічних реальностей як рівень домагань, здібності суб'єкта і т.п. *Третій* напрямок вивчає взаємозв'язок індивідуальної та групової поведінки в ситуаціях ризику і відбиває собою соціально-психологічний аспект явища [10, с. 102-113]. Таким чином, можна стверджувати, що поняття «ризик» нероздільно пов'язане з уявленнями про дії суб'єкта, і може бути визначено як характеристика цієї дії. Ризик є оцінкою можливості здійснення дії та досягнення результату, відповідно до цілі [13, с. 52-54].

Фундаментально досліджував дану проблематику В.А.Петровський, який продемонстрував можливість існування так званого «надситуативного ризику». На думку вченого, «надситуативний ризик» є особливою формою прояву «надситуативної активності», тобто здатності суб'єкта підніматися над рівнем вимог ситуації, ставити цілі, що виходять за рамки звичної спрямованості дій. У контексті даного напрямку досліджень слід підкреслити, що феноменологія непрагматичної активності відбиває психологічні механізми ризику в іншому аспекті, де центральною ідеєю є ідея неадаптивності [7, с. 27-35]. Неадаптивна активність в умовах потенційного ризику являється активністю, котра спрямована назустріч небезпеці і виступає як результат вільного вибору суб'єкта [8, с. 267-274]. Концепція неадаптивності людини має великий інтерпретативний потенціал для психологічного аналізу ризику, зокрема у підлітковому віці. Перемога адаптивного ризику над неадаптивним деколи спонукає індивіда відмовлятися від ризику. Данні тенденції можуть бути урівноважені по «силі», при чому, чим більш загрозливими уявляються наслідки ризикованих дій, тим інтенсивніше переживання страху («відштовхування») і, в той же час, сильніше «спрагнення до безпеки» [8, с. 310-317].

В.А. Лефевр у своїй так званій «ігровій моделі ситуації ризику» зазначав, що саме поняття ризику характеризує складний феномен, котрий пов'язаний з поведінкою суб'єкта в ситуації небезпеки, коли результат дії визначається прийнятим рішенням. Людина ризикує в силу обставин, але дії вибирає само-

стійно. Психологічно ризик завжди супроводжується переживанням, котрі обумовлені очікуваннями несприятливого результату. Переживання можуть бути розглянуті як функція невизначеності, що й дає можливість оцінки ризику. Ступінь ризику можна кваліфікувати як ціну рішення, прийнятого в ситуації небезпеки, тобто як очікувану величину втрат в результаті дії [5, с. 33-37].

Г.М. Сонцева вважає, що схильність до ризику залежить від рефлексивної регуляції діяльності людини. Можливість негативного результату – природна характеристика функціонування будь-якої складної, тим більше живої системи. Відомо, що чим вище рівень актуальної потреби, тим більш «наполеглива» система в досягненні цілі і тим більш труднощі вона здатна подолати. Автор підкреслює, що основою людської поведінки є не стільки безпосередній зміст структурних складових психічної системи – результати когнітивних процесів, елементи досвіду, відображені потреби та актуальні схеми поведінки – скільки результати їх «повторного» відображення свідомістю. Наявність свідомості і рефлексії як механізму регуляції діяльності докорінно змінює поведінку людини в ситуації небезпеки чи можливого несприятливого результату, у той же час варіативність рішень залежить від особистісних якостей [11, с. 14-22].

Інший погляд на феномен ризику пропонує відома російська дослідниця Т.В. Корнілова, розглядаючи схильність до ризику не як особистісну характеристику чи латентну диспозицію, а як регуляторні якості суб'єкту. Схильність до ризику може означати готовність приймати рішення та діяти в умовах суб'єктивної невизначеності, готовність до самоконтролю дій при заздальгідь відомій недоступності чи нехватці необхідних орієнтирів, а також про готовність покладатися на свій потенціал [4, с. 46-48].

Пояснення ризику як складного феномену представлені Т.М. Титаренко у контексті буденного й небуденного в житті людини. Йдеться про те, що майже постійно людина переживає буденність як упорядкованість часу і простору, однак це лише один з модусів її існування, який має дискретний характер і перемежується незвичними станами свідомості, котрі збагачують звичайні стани й допомагають виразити ті емоції і бажання, ті творчі можливості, котрі не знаходять місця в звичайному житті. Важливим для пояснення схильності підлітка до ризику із спиранням на цю концепцію є те, що в ній підкреслюється бажання особистості вирватися з пут стереотипів та догм буденності. На цій підставі дослідниця пропонує виділяти два протилежних полюси ризику: можливість переходу на новий рівень розвитку з періоду стагнації, коли в особистості зменшується кількість важливих подій за одиницю часу, та можливість вирішити кризову ситуацію [12, с. 229-233].

С.В. Бикова в контексті континуально-ієрархічного підходу розглядає схильність до ризику як багаторівневу інтегральну властивість особистості, структура якої складається з формально-динамічних, якісних та змістовних характеристик. Науковцем були експліковані і описані формально-динамічні і якісні показники схильності до ризику, що включають когнітивний, емоційний, конативний та контрольно-регулюючий компоненти. В результаті емпіричних досліджень були виявлені типи схильності до ризику, що зумовлені якісно-кількісним поєднанням її

показників та доведено, що емоційність є однією з детермінант індивідуально-типологічних особливостей схильності до ризику [3, с. 5-9].

Отже, теоретичний огляд сучасного стану розроблення даної проблематики показав, що на сьогодні проведена недостатня кількість емпіричних досліджень щодо виявлення та виокремлення домінуючих особистісних особливостей, котрі впливають на схильність особистості до ризику.

Методика та організація дослідження. Для проведення дослідження була залучена група з 65 осіб у віковому діапазоні з 13 до 17 років. Дана вибірка була обрана не випадково. Відомо, що підлітковий вік – це перехід від дитинства до дорослості, від незрілості до зрілості. Для підліткового віку характерна підвищена збудженість, певна неврівноваженість з переважанням збудження над гальмуванням. Ця особливість залишає певний відбиток на характері протікання емоцій і поведінки підлітка [2, с. 134-137] і проявляється в фізичному, розумовому, моральному, соціальному та духовному розвитку особистості [6, с. 112-125]. Саме ці положення і дали нам підстави досліджувати ризиковану поведінку серед даної вікової групи. Особистість підлітка характеризується не тільки тим, що він робить, але й тим як він це робить. Діючи на підставі загальних інтересів та переконань, котрі всі розділяють, прагнучи у житті до поставлених цілей, підлітки можуть демонструвати у своїй поведінці, у своїх вчинках та діяннях не однакові, а інколи й протилежні індивідуальні особливості. Знаючи ці особливості можна передбачити, як вони будуть поводити себе у тих чи інших ситуаціях, при яких обставинах вони здатні піти на ризик та чим при цьому будуть керуватися. Дослідження саме цієї вікової категорії дає підстави припустити наявність існування певних особистісних закономірностей в схильності до ризику серед осіб молодого віку, котрі можуть вважатися дорослою та сформованою особистістю, тому, ми припускаємо існування певних стабільних особистісних конструктів при свідомій реалізації подібної форми поведінки.

Гіпотези емпіричного дослідження:

1) чим вище рівень потреби у пошуку нових відчуттів, тим більша схильність особистості до ризику і навпаки; 2) чим нижче рівень суб'єктивного контролю, тим більша схильність особистості до ризику і навпаки; 3) чим вище рівень емоційної стійкості, тим менша схильність особистості до ризику і навпаки; 4) чим вище рівень агресивності, тим більша схильність особистості до ризику і навпаки; 5) чим вище рівень реактивної (ситуативної) тривожності, тим більша схильність особистості до ризику і навпаки; 6) чим вище рівень особистісної тривожності, тим нижче схильність особистості до ризику і навпаки.

Для перевірки сформованих припущень нами був використаний такий психодіагностичний комплекс: методика діагностики рівня готовності до ризику Г. Шуберта, методика пошуку нових відчуттів М. Цукермана, методика діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера, методика рівня агресивності А. Баса - А. Дарки, методика рівня тривожності Ч.Д. Спілбергер-Ю.Л. Ханіна та п'ятифакторний особистісний опитувальник Р. МакКрас-П. Коста.

Результати дослідження. Виходячи з вище зазначеного емпіричне дослідження щодо виявлення особистісних чинників, котрі впливають на

виникнення у індивіда схильності до ризикованої поведінки мало дослідницьку стратегію у вигляді квазіекспериментального плану, що дало змогу сформуванню нееквівалентності груп та дослідити значущі відмінності за особистісними ознаками. Для розподілу масиву досліджуваних на підгрупи за різними рівнями виявлення схильності до ризику був використаний кластерний аналіз¹ алгоритмом К-середніх, в результаті отримано 3 та 2 групи з різними рівнями схильності до ризику.

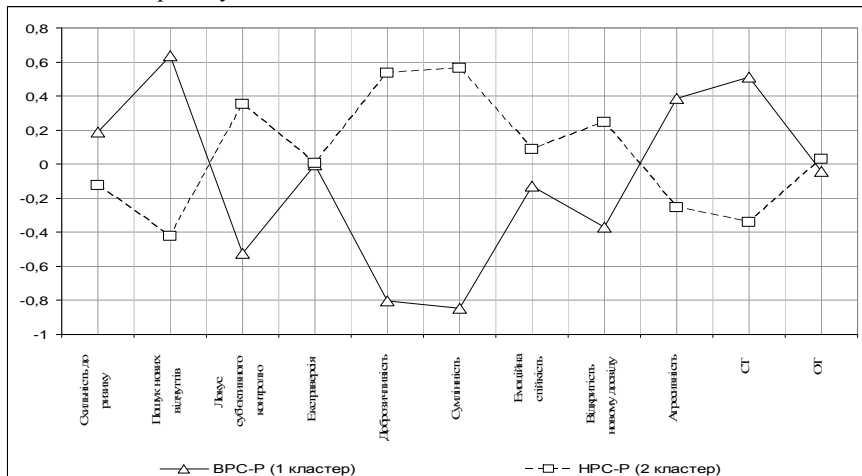

Рис. 1. Графічне зображення результатів кластеризації (2 групи)² алгоритмом К-середніх.

Схильність до ризику для першого кластера досліджуваних становила – 0,18, для другого – -0,12 (розбіжності не значущі). Дані свідчать, що у представників першого кластера показник рівня пошуку нових відчуттів у середньому становить 0,64, проте у досліджуваних, об'єднаних у другий кластер – -0,42 (розбіжності значущі за t-критерієм Стюдента при $p > 0,01$ ³). Значущі розбіжності ($p > 0,01$) зафіксовані й за показниками локусу суб'єктивного контролю⁴ (перший кластер – -0,52; другий – 0,35) та ситуативної тривожності (перший кластер – 0,51; другий – -0,34). Незначущими

¹ Кластеризація була проведена за спостереженнями, тобто за обраними показниками диспозиційних та зовнішніх ознак особистості, котра схильна або не схильна до ризику. Кластеризація здійснювалася за нормованими показниками кожної із змінних (нормування встановлювалися для вибірки в цілому), загальна кількість змінних дорівнювала 11.

² ВРС- Р – високий рівень схильності до ризику, НРС- Р – низький рівень схильності до ризику.

³ Рівні значущості розбіжностей обчислювались за нормованими величинами показників.

⁴ Чим вищою є абсолютна величина показника, згідно з методикою його оцінювання, тим вище рівень інтернального локусу контролю.

виявилися результати за показником рівня особистісної тривожності (перший кластер – -0,04, другий – 0,02).

Досліджувані другого кластера істотно відрізнялися від першого за показниками доброзичливості (перший кластер – -0,80; другий – 0,53; при $p > 0,01$) та сумлінності (перший кластер – -0,85; другий – 0,56; при $p > 0,01$). Незначущими виявилися результати за показниками рівня нейротизму (перший кластер – -0,13; другий – 0,09) та екстраверсії (перший кластер – -0,005; другий – 0,004).

На рис. 2 зображено розподіл досліджуваних на три групи з виділенням полярних груп. Схильність до ризику для першого кластера досліджуваних становила – 0,02; для другого – -0,54; для третього – 0,57. Виявлено розбіжності між першим та третім кластерами (при $p < 0,05$), та між другим та третім (при $p > 0,01$). Не виявлено значущих розбіжностей між першим та другим кластером.

Дані такого розподілу свідчать про те, що порівнюючи результати показників першого та другого кластера маємо значущі розбіжності між кластерами (при $p > 0,01$) за наступними змінними: локус суб'єктивного контролю (перший – -0,72; другий – 0,28); рівень агресивності (перший кластер – 0,82; другий – -0,52); рівень ситуативної (перший кластер – 1,22; другий – -0,52) та особистісної (перший кластер – 0,86; другий – 0,06) тривожності. Не виявлено значущих розбіжностей за показниками: схильності до ризику (перший кластер – 0,02; другий – -0,54) та пошук нових відчуттів (перший кластер – 0,09; другий – -0,43).

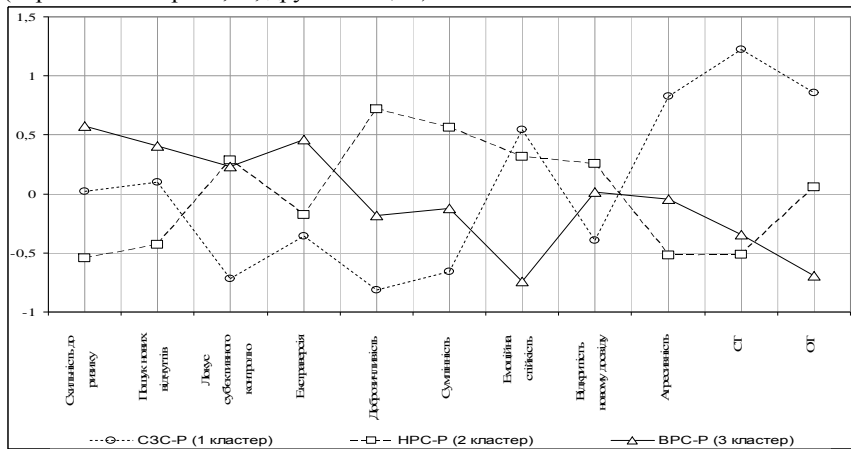

Рис. 2. Графічне зображення результатів кластеризації (3 групи)⁵ алгоритмом К-середніх.

Порівнюючи перший та третій кластери відмічали значущі розбіжності (при $p > 0,01$) за показниками: локус суб'єктивного контролю (перший кластер – -0,72; третій – 0,23); рівень агресивності (перший кластер – 0,82; третій – -0,04);

⁵ СЗС- Р – середні значення схильності до ризику, НПС- Р – низький рівень схильності до ризику, ВРС- Р – високий рівень схильності до ризику.

рівень ситуативної (перший кластер – 1,22; третій – -0,34) та особистісної (перший кластер – 0,86; третій – -0,70) тривожності; значущі розбіжності ($p < 0,05$) виявлені за фактором схильності до ризику (перший кластер – 0,02; третій – 0,57). Незначущими виявилися розбіжності за фактором пошуку нових відчуттів (перший кластер – 0,09; третій – 0,40).

При порівнянні усереднених показників другого та третього кластерів, котрі становили «поляри групи», виявлені значущі розбіжності ($p > 0,01$) за змінними: пошук нових відчуттів (другий кластер – -0,43; третій – 0,40); рівень особистісної тривожності (другий кластер – 0,06; третій – -0,70). Незначущими виявилися такі показники: локус суб'єктивного контролю (другий кластер – 0,28; третій – 0,23); рівень агресивності (другий кластер – -0,52; третій – -0,04); рівень ситуативної тривожності (другий кластер – -0,52; третій – -0,34).

Виявлено статистично значущі розбіжності ($p < 0,05$) за показниками: екстраверсії (другий кластер дорівнює -0,18; третій – 0,46); сумлінності (другий кластер – -0,31; третій – -0,74) та ($p > 0,01$) доброзичливості (другий кластер – 0,72; третій – -0,18); нейротизму (другий кластер – 0,31; третій – -0,74). Не зафіксовано статистично значущих розбіжностей при порівнянні другого та третього кластера за фактором відкритість новому досвіду (другий кластер – 0,30; третій – 0,013). Хоча, за нашою гіпотезою, кластер з нижчим рівнем схильності до ризику мав би мати й менший рівень відкритості новому досвіду.

Таким чином, гіпотези про те, що особистісні детермінанти визначають схильність особистості до ризикованої поведінки, були емпірично підтверджені.

Висновки. У даному дослідженні на підставі теоретичного та емпіричного дослідження й аналізу феномену «ризик» встановлено, що у виявленні та розвитку схильності індивіда до ризику зростає роль особистісних чинників, зокрема, така риса особистості як пошук нових відчуттів, котра може і виражається на поведінковому рівні у формі генералізованої тенденції схильності до ризику, пошуку раніше невідомих, різноманітних інтенсивних відчуттів і переживань, прагнення до фізичного ризику заради чуттєво-емоційного досвіду. Виявлено, що у осіб схильних до ризику спостерігається екстернальний локус контролю. Особистість, яка не може виявити свою суб'єктність, яка вимагає самостійності та відповідальності в діях, схильна піти на більший ризик, так як легше вирішує проблему: «зважитись чи не зважитись на ризик?». Встановлено, що високий рівень агресивності серед осіб схильних до ризику, може бути свідченням відсутні розвинених механізмів контролю та самоконтролю. Також у таких особистостей спостерігається високий рівень нейротизму, оскільки суб'єкт приймає ті, чи інші рішення щодо організації власної поведінки та діяльності. Реалізація дій з метою досягнення бажаного пов'язана з вищим рівнем емоційного напруження, що і відображається в досить високих показниках нейротизму. Встановлено, що високий рівень ситуативної тривожності особистості властивий особам з високим рівнем схильності до ризику, може свідчити про прагнення до успіху як певної форми самоствердження, що базується на конкурентній боротьбі з оточуючими та своїм мікросередовищем та ставить перед людиною завдання постійно підтримувати свій статус, свою самооцінку в референтній групі, та поза її

межами. Саме наявність ситуації, яка вимагає підтвердження своєї позиції і штовхає суб'єкта на ризик, котрий допомагає йому самоствердитися та виділитися серед інших, і, таким чином, підтвердити свою унікальність та своєрідність. Було виявлено, що особи, котрі мають високий рівень схильності до ризику, демонструють імпульсивні непоміровані дії та знижену адаптацію до змінних умов. Ми вважаємо, що такі індивіди є дуже вразливими до ситуації, в якій вони опиняються, і тому, напевно, їм дуже складно адаптуватися до нових, швидко змінних ситуацій. Можливо, це спостерігається тому, що в останніх обмежене коло стратегій емоційного реагування та поведінки подолання, оскільки свідомі зусилля, які позначаються на емоційному рівні реагування у вигляді мобілізації зусиль волі, усвідомлюється не як позитивний факт, а як стан напруги.

Встановлені відмінності по вищезазначеним факторам для нашої вибірки досліджуваних можуть свідчити про те, що підлітки ще тільки починають формувати, обирати своє власне середовище, яке відповідає б психологічним умовам їх життя. Тому в них переважає невпевненість щодо наявності мети і сенсу життя, та вони легко піддаються імпульсивним покликам, швидко знаходячи в них мету свого буття. Якщо ж встановлюється обернена залежність, то слід говорити про відносну зрілість таких осіб, котрі, напевно, чітко усвідомили мету, сенс свого життя і спрямовують свою діяльність виключно на досягнення певної поставленої мети, отже, вони й не намагаються демонструвати будь-які непоміровані, імпульсивні, ризиковані дії, які, вірогідно, й не входять до їх прагнень.

Отримані емпіричні результати дозволяють нам припустити існування стійких особистісних конструктів, що мають вплив та регулюють реалізацію ризикованої поведінки. Подальше дослідження в обраному напрямі дозволить нам поглибити уявлення про схильність суб'єкта до ризику як риси, що може визначати успішність особистості в процесі соціалізації та пристосування до оточуючої дійсності.

Література

1. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. – М., 1989. – С. 19.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – М., 1980. – 426 с.
3. Бикова С.В. Индивидуально-типологичні особливості схильності до ризику: автореф. дис. канд. психол. наук. – Одеса, 2008. – 22 с.
4. Корнилова Т.В. Диагностика импульсивности и склонности к риску // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 1995. – №3. – С. 46–48.
5. Корнилова Т.В. Психология риска и принятия решений. – М., 2003. – 478 с.
6. Лефевр В.А. От репрезентации рациональности к репрезентации свободы воли // Психологический журнал. – 1994. – №15. – С. 33–37.
7. Листвина Е.В. Личность в группе риска: компаративный анализ // Известия Саратовського ун-та. Сер. Философия. Психология. Педагогика – 2009. – Т. 9, вып. 1.– С. 125.
8. Петровский В.А. Неадаптивный риск: феноменология и опыт интерпретации // Управление риском. – 1997. – № 3,4. – С. 27–35.

9. Петровский В.А. Психология неадаптивной активности [Текст]. – М., 1992. – С. 267-320.

10. Реан А.А. Три десятилетия исследования риска / Вопросы анализа риска. – 1999. – №1. – С. 87–92.

11. Солнцева Г.Н. Когда и почему люди рискуют / Человек. – 2001. – № 2. – С. 102-113.

12. Солнцева Г.Н. О психологическом содержании понятия "Риск" \ Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 1999. – №2. – С. 14-22.

13. Титаренко, Т.М. Персональний міф у виборі ризикованих форм поведінки / Особистісний вибір: психологія відчаю та надії. – К., 2005. – С. 229-233.

14. McCrae R.R. Toward a new generation of personality theories: Theoretical contexts for the Five-Factor Model [Текст] / R.R. McCrae, P.T. Jr. Costa. // The Five-Factor Model of Personality: Theoretical Perspectives / in J.S. Wiggins (ed.). – N.Y.: Guilford, 1998. – P. 51–87.

15. Zuckerman M. Good and bad humours: biochemical bases of personality and its disorders / M. Zuckerman. – Psychological Science, 1995. – 6(6). P. 325 – 32.

В статье отражены результаты экспериментального исследования, целью которого было выявление доминирующих личностных особенностей, способствующих проявлению склонности к риску. Установлено, что такие личностные факторы как: поиск новых ощущений, нейротизм, тревожность, агрессивность, экстернальный локус контроля повышают склонность индивида к рискованному поведению.

Ключевые слова: склонность к риску, рискованное поведение, личностные черты.

The article deals with approaches to objectification content such psychological categories as «propensity to risk» and «risky behavior». In the results of article described and experimentally verified assumption about the fact that risky behavior is determined not only characteristics of temperament, but also some of the personality factors. The analysis of personality traits has shown that such factors as impulsive sensation search, neurotism, anxiety, agressiveness and extroversion underlie risk-taking of person's life.

Key words: propensity to risk, risky behavior, personality traits.

УДК 159.9.07

І.М. Бушай

ОБРАЗ СВІТУ ТА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК СТАРШОКЛАСНИКІВ

Стаття присвячена аналізу особистісних якостей юнаків та дівчат, що впливають на становлення їх образу світу. Описано роль типових відхилень поведінки старшокласників при порушенні рівноваги між образом світу та образом «Я» учнів старших класів. Намічено основні підходи психологічної корекції та профілактики соціальної адаптації сучасної молоді.

Ключові слова: образ світу, відхилення поведінки, особистість, образ «Я», соціальна адаптація.